

Csete István
Deákok kalauza

Sokaknak jobb lőtt volna soha ábécét sem ismérni, írást nem tudni, mintsem az Isten ajándékát az ő alkotójának megbántására, ország romlására és Anyaszentegyház sebeire kegyetlenül fordítván, *cum armis suis* (amint a Próféta mondja), minden fegyverkezetekkel pokolba menni, s magok emlékezetit átokban hagyni. Nagy deákok tehetnek sok jót, de kárt is, mikor az ő elméjük szárnyait hordozza a rendetlen vágyódás a magasságra, és Luciferrel talán máris mondják:

Ascendam! Egyházi és világi méltóságokat, szerencsétet, eljegyeznek immár is magoknak nagy promóciókat; jaj az országnak, jaj az

Anyaszentegyháznak, ha az olyanok elnyerik, akiknek szándékát nem Istennek nagyobb dicsősége vezeti, hogy az előmeneteles tanulással megismérjék, mi legyen kedves előtted, Uram, hanem vagy mások alá mint ássanak vermet, hogy azok romlásával ők épüljenek; vagy a

törvényt, igazságot kigondolt s palástolt okokkal mint vesztegessék, temessék az árvák, özvegyek ügyit, arassanak, ahol nem vetettek. Az ilyen tanulók szárnyait, Uram Isten, idején tépd ki, metéld el, mert így röpdlni nem tanácsos nékik.

Ezekre nézve jóllehet szent igaz Kempis Tamás mondása: *Jobb egy istenfélő együgyű paraszt a büszke filozófusnál.* De én hogy

a bégyűlt ifjúság tanulasát nem megoltani, hanem gerjeszteni jöttem ma, és tanítani az egyenes keresztyén intencióra, akivel illendő a tanulóhoz fogni: ezt az igyekezetet, szerelmesim, nagyon öregbíti Istennek nagyobb dicsőségére célzó, nem mást, hanem Istent kereső, kegyes, alázatos, ájtatos szándék. Hitesse bár el magával a tanuló ifjú, hogy munkát, áldozatot Isten előtt tetszőbbet nem téssen, mint ha jól tanul ilyen intencióval, akiről szólottunk; mert azzal a drága időt abban foglalja, mi jó s üdvösséges; azzal az Isten akaratát bétölti, abban jár, kél, fordul, amit őtőle kíván a Szentlélek, a lelkiismeret, az apja s anyja (kik Isten képében vannak nálunk) akaratja.

Szólók jóra menendő szegény deák gyermekekről. Téged az Isten állíthatott volna a falu nyája mellé pásztornak, ludakat a pázsiton őrizni, kerteket gyomlálni, jármot, tézslát traktálni; vagy szakács inasságra adhatott volna, foglalhatott volna dobosnak vagy siposnak a katonák közé, hogy az ország kenyerét héjába ne ennéd; se hadba, se művhelybe, se eke mellé téged nem foglalt; tanulásra választott; könyvet, nem tézslát, sem ostort vagy pálcát mint pásztornak, hanem stylust, mint deáknak rendelt a Szentlélek tefelőled. Isteni elválasztás jelit mutatá még csöcsemős korában Aquinas-béli Szent Tamás: a dajka karján ha el nem aludhatott, ha sírt, nem tudák a sírását lecsillapítani jobban, mintha béírott papírosat vagy könyvet adhattak kezébe; azon ő csudálkozott, azt hánta, forgatta, s azzal múlatta minden baját. Őt esztendősnél idősb nem vala, mikor a praeceptorát azzal untatta, hogy mondana néki valamit az Istenről, mi volna az a *Deus*, Isten?

Éppen e' legyen nálatok fő kérdés, oh tanulók! A könyv kezdetin mi van írva az Istenről? Amaz két bötű Q és 8., tudniillik hogy Istennek nagyobb tisztelete s dicsősége legyen minden dolgaitok kezdete és vége, eleje és koronája; hogy fogadja jó néven a ti orcátok veritékit, sok álomszakasztást, korlátba rekesztést, szájatokon az unalmas lakatot, lábaitokon a nyűgöt, ostort, vesszőt, korbácsot, térdenállást, mesteretek vigyázó szemit; akiket amint ő rendelte, ahhoz képest bővítse az ő áldásit reátok; adjon nevelkedést, mely az egy Istentől vagyon; mert aki plántál, semmi; aki öntöz, semmi; hanem aki nevelkedést ad, az Isten; onnét felyül az ő orcája világosságát reátok terjessze; engedje megérteni ami homályos, megfogni ami magas értelmű, megtalálni ami el van rejtve; végezetre előmeneteles tanulástokat maga nevének nagyobb dicsőségére fordítani méltóztassék, és hazátok örö mire, hogy annak sok Szent Imréket engedjen felnevelni és látni.

Első intés. A deák mikor imádni az Istent bémegy a templomba, vagy akárhol térdet hajt, oly szívesen imádkozzék, mintha csak onnét felyül kellene készen várni minden előmenetelt; mikor tanul, úgy vesse meg magát, mintha tulajdon fegyverétől függne minden szerencséje.

Második. Avégre a deák kövesse ebben a gyermek Jézust, kit a doktorok között ülve találtak az ő szülei; te is a könyvek között ülve találtassál a házba. Ha a gyermek jóindulatát veszik eszekbe a szülék, azt sok parancsolatokkal, postálkodásokkal ne szakasszák félbe; tartoznak ugyan ezek mint fiak szót fogadni, de a szülékhez is illendő rajtok könyörölni, és nékik kedvezni a tanulásra, akire őket az Isten kezeknél fogva vezetni látszatik.

Harmadik. A deák böcsülje az időt, mint a sáfrányt és az aranyat. Az aranypénz-verő házban a csizmatalpakat is kirázogatják, ha mely morzsalékoksa talált volna azokhoz ragadni; nem azt nézik, hogy morzsalék, hanem azt, hogy arany, kinek a pora is böcsüs: nem különb böcsületben köll tartani az időt, órákat, fertályokat, cikkelyeket a bölcseesség keresetiben, és azt tudni köll, hogy ha csak akarjuk, egy órában szentek, jó deákok egy órában, ha akarnók is, nem lehetünk.

Negyedik. A piros hajnallal barátkozzék a deák, a madarak is virradtára énekelnek szebben; a deák is hajnalban keljen, mikor az elme elevenebb s a tanulásra fogatosb, félannyi munkával jut minden iskolai készüléhez: Qui mane vigilaverint, ad me, invenient me.

Ötödik. A deák szeresse csendes hallgatásban lenni, mert a lélek ülve eszesedik, és hallgatva többet beszél. Alig költ Albertus Magnus keze alá az academiában Thomas de Aquino, hát ez hallván a nagy tanító doctor bölcseességét s arany tudományinak folyamatját, oly kemény silentium alá vévé magát, hogy a több tanulótsai között sokáig meg sem moccanván, majdnem ökör nevet visel vala; nem is csuda, mert ennek az élő fának még el nem érkezett vala az ideje, hogy az ő gyömolcsét megadja; de mikor eljött a tempus loquendi, az ideje, ahol sok tudós főemberek előtt köllött szólni, s hát ímé annak az ifjúnak mélységes bölcs feleletin egymás szemibe nézván a doktorok, ezek, úgymond, néma ökör nevét költötték, de idővel ez az ökör olyan bőgést téssen, akinek hangját meghallja az egész világ. Aki ott csácsog, ahol hallgatni köll, ahol osztán szóllani kívántatik, belésül, és ott megnémul.

Hatodik. A deák estve tanulja meg leckéjét s megtapasztalja a hasznát, hogy azt reggel jobban elméjében tartja, mert a malomkő is azt őrli, amit a garatra fölvetnek; ha rozstot, rozstot őröl; ha tengerit, tengerit; ha búzát, azont őrli: nemkülönben éjjeli álmában az elme gyakorolni szokta magában azt, amiről estve gondolkodtunk, s nagyon segíti a tudományok jövedelmét.

Hetedik. A deák, mint a fészekből költ kis madár az anyja éneklésére, úgy ő a tanító szavaira ébren vigyázzon, és azokat magában gyakorolja, amiket iskolában hallott. Rhetorok, poéták, elégedjenek meg kevés, de próbált s nevezetes auctorok olvasásával. A gyomornak is nem egészséges a sok étel. Könyvekben ha mi emlékezetre s haszonra való dolgokra akadnak, és ékes stílusra, jegyzésbe vegyék, nem úgy, hogy árkusokat befirkáljanak, hanem sommás rövid jegyzéssel. A tudományokból annyit tud az ember, amennyire reá emlékezik: a szép virágzó emlékezetet múzsák méhének nevezték a bölcsek, azt mindennapi gyakorlással, mint a kertet tisztogatással, tartani köll.

Nyolcadik. Éjjel ne tanuljanak: három dolog segíti az egészséget és rendes tanulást, az álom, a gyenge étel, a szokott recreatio sétálással. Mindennek ideje vagyon, úgymond bölcs Salamon.

Kilencedik. A deák, mint a jó katona, ha nem próbál, nem nyér. Vagdalkozzon, nem karddal,

hanem stílussal. Az elméket egymáshoz köll köszörülni, és mintha Nándorfehérvárért vagy az imperiális koronáért ostromra köllene menni, azonképpen az elsőségért meg köll víni, az argumentom nyergéből kivettetni szégyennek tartani.

Tizedik. Mindenek kicsiny eredetből mennek nagyra; ti is mehettek nagyra, ha nálatoknál nagyobbak követői lesztek. A kiseded gyermekeket sokszor elnézem; ők az apjoktól látják, hogy kereket falaznak, lőcsőt, járomszeget, tézslát készíttetik, ostort fonnak, vonó marhákat befogják, állítják, csáholják: mint kis majmok, a szomszéd gyermekek összeállanak a híg sárnak, abból ők kerekeket csinálnak, és azokba tengelyt, rudat, más marha nem lévén, magokat befogják, nógatják, csáholják egymást az utcákon; amit tehát ők látnak, mássát majmozzák. Ti pedig mint eszesb fiúk, nálatoknál nagyobbak ha mi szép magaviselését, tisztos erkölcsit, előmeneteles igyekezetit tapasztaljátok a tanulásban, az olyannak követői legyetek. Ha találtok ékes stílusra, perémes periodusra, csináljátok mássát. Aki nem vesz, nem nyer. Próba nélkül se hadi vitézség, se mesterségek, se épületek, se muzsikák, se deákságok ennyi ékességre nem mentenek volna. Kinek-kinek tulajdon ajándéka van az Istentől, egyiknek egyben, másiknak másban; csak legyünk serény követők, találunk mindenkor, akinek nyomába dicsírelesen lépünk.

Tanáltam én ezerből egyet, akit tükörül, akit vezérül adhassak előtökbe; akinek nyomdokába lépnetek annyi, mint egyenes úton a bölcsesség kebelébe jutnotok. És én ezt a tükört, nem a Velencés tenger mellékéről, ezt a vezért nem Mantua kastélyából, ezt a kalauzt nem Eufemianus patritius palotája küszöbéről hozom magammal külső tartományból; egyszóval: szűz Szent Imre hercegeben adok rózsát, liliomot magunk kertünkből; őbenne adok tükört, vezért előtökbe, nálunk született, nálunk neveltetett, nálunk megdűcsőített magyar szent hercegeben kalauzt a keresztyén ájtatosságra és bölcsességre, akiben a világosság atyja onnét felül rejtett el annyi jó adományt és tekéletes ajándékok kincsit, hogy már semmi kétségem nincsen erre az angyali hercegre magyaráznom amaz négy magas értelmű dolgokat Salamonnál: A sas útját az égen, a kígyó útját a kősziklán, a hajó útját a tenger közepén, és a férjfiú útját ifjúságában.